

W. I. Robinson'ın Tezi Üzerinden Küreselleşmeyi Okumak¹

Orhan Şimşek²

Özet: Küreselleşme, hem kavram olarak hem de bir süreç olarak ekonomi politik yazınının en tartışmalı konularının başında gelmektedir. Genel olarak da bu tartışmaların odak noktasında devlet aygıtı olmaktadır. Çünkü küreselleşme sürecinde devletin konumu üzerinde, sosyal bilimlerin doğası gereği, bir uzlaşısı yoktur. Bu çalışma da, küreselleşme olarak nitelenen süreçte devletin nasıl bir yapıya büründüğünü incelemektedir. Çalışmada, W. I. Robinson'ın küresel kapitalizm tezi üzerinden, kapitalizmin ulusötesi bir aşaması olarak belirtilen küreselleşme sürecinde devletin yapısal olarak bir form değişikliğine uğradığı kabul edilmiştir. Küreselleşmenin devlet aygıtını dışlayan bir süreç değil de, devletin öncülüğünde yürütülen bir süreç olduğu ve kapitalizmin her aşamasında olduğu gibi küreselleşme aşamasında da devlet üzerinde değişiklikler olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlamda, neoliberal kapitalizmin içsel bir unsuru olarak devlet, küreselleşme evresinde, neoliberal dönüşümleri gerçekleştiren ve küresel kapitalizme bütünleşmeyi sağlayan bir aygıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kapitalizm, Devlet

Jel Kodları: F02, F50, F60

---

1. Bu çalışma, Gazi Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalında Prof. Dr. Aziz Konukman'ın danışmanlığında hazırlanan *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi* başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

2. Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İİBF İktisat Bölümü

1. Giriş: Küreselleşme Üzerine Genel Düşünceler

Küreselleşme konusu iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel bağlamlarda sıklıkla ele alınan bir konudur. İktisat, sosyoloji, siyaset bilimi ve diğer alanlarındaki çalışmalar küreselleşmeyi, ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kavramın mahiyetinden hareketle ele almaktadır. Sosyal bilimlerde kavramlar tek bir biçimde tanımlanamaz ve betimlenemezler. Özellikle küreselleşme gibi farklı bilim alanlarının müşterek konusu olan bir kavram için bu çok daha geçerlidir. Küreselleşme “*taşılaşmış*”, yerinde duran bir kavram *değil*, tersine canlı, kapitalizmin evrimi ve evreleri ile şekilden şekle bürünen, iktisadi, toplumsal, siyasi ve kültürel süreçlerdeki değişimin bir parçası ve zaman zaman da taşıyıcısı olmuştur. Küreselleşmenin anlaşılması ve kavramsal çerçevesinin oluşturulması konusundaki hem sorunların hem de gerekliliğin altında yatan temel unsur, kavramın *sürekli olarak değişen gelişen bir yapıya sahip oluşu ile ve öznel bir şekilde tanımlanmasıdır*.

Küreselleşme, kapitalizm veri iken, basit, niceliksel bir değişimin ötesinde niteliksel bir kayışın ifadesidir. *Küreselleşme, geçmiş aşamalardan daha bütünleşik bir kapitalist evreyi, aşamayı simgelemektedir*. Artık ulusal, uluslararası olandan öte küresel olanın ön plana çıktığı, yeni bir dünya siyasetinin, yeni bir dünya ekonomik sisteminin oluştuğu ve kısaca kapitalizmin yeniden *niteliksel* bir değişme geçirdiği süreç başlamıştır. Dolayısıyla ekonomi-politik alanı başta olmak üzere, *küreselleşme sosyal bilimlerde bir yeniden düşünme sürecinin başlamasına neden olmuştur*. Artık iktisattan sosyolojiye sosyolojiden siyaset bilimine birçok disiplinde üniversite ders müfredatlarına ‘küreselleşme’ kavramı hızlı bir giriş yapmıştır. Yeniden düşünme sürecinin körükleyicisi olarak küreselleşme ile birlikte yeni tartışmalar, yeni kavramlar ortaya çıkmış ve küreselleşme, sosyal bilimlerde üzerine araştırma yapılan en önemli konuların başında gelmeye başlamıştır.

1980'lere değin dünya kapitalizminin analizleri, uluslararası bir temelde ilerlerken, temel kabul, ulus-devlet formunun kapitalizmin en önemli unsurlarının başında geldiğidir. Bu kabul ile bağlantılı olarak da kapitalist sistemin özünü, ulus-devletler arası ilişkisinin oluşturduğu görülür. Bahsi geçen uluslararası temelli süreç, 1980'lerde yoğun bir paradigma değişikliğinin yaşanması sonucu yerini küreselleşmeye bırakmıştır (Heywood, 2014: 27). Küreselleşme, aslında zor bir kavram olarak bilimsel literatüre girmiştir. Sosyal bilimlerin doğası gereği, küreselleşme üzerine bir görüş birliğine rastlamak imkânsızdır. Birçok bilim insanının, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya ekonomisinde yaşanan dönüşüm konusunda hemfikir olmasına karşın, süreci küreselleşme olarak adlandırma konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla da tartışmalar halen güncelliğini koruyarak devam etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği biçimde küreselleşme, kapitalizmin niteliksel değişim geçirdiği bir süreçtir. Bu bağlamda, ulusal kapitalizm, uluslararası kapitalizm betimlemelerinden küresel kapitalizm gibi bir betimlemeye yönelik kavramsal bir dönüşümün de gerçekleştiğinden bahsedilebilir. Ancak, *küreselleşme* sözcüğünü kullanmak, *uluslararası* kavramını dışlamak anlamına gelmemekle beraber, uluslararası kavramının ifade ettiği şeyin devletler arası bir sistem olduğuna dikkat çekilmelidir. Küreselleşme ise sadece uluslararası değil, uluslar üstü kuruluşların, ulusötesi firmaların, sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı heterojen bir yapının ifadesidir. Dolayısıyla küreselleşme, uluslararasılığı da kapsayan ancak, devletler arası ilişkiler sisteminden daha öte bir olgudur. Bu bağlamda küreselleşme, karma ve heterarşik bir yapıyı temsil etmektedir.

Heterarşik bir yapıyı temsil ettiği iddia edilen küreselleşme süreciyle birlikte, *ulus-devlet* ve *egemenlik* kavramları en çok sorgulanan ve tartışma konusu olan kavramlardır. Çünkü küreselleşme, territorial sınırların önemini azaltmakla beraber, ulus-devletin ve hatta dev-

let kavramının yeniden gözden geçirilme sürecidir.

Küresel kapitalizm ya da küreselleşme, devlet kavramının yok oluşu şeklinde algılanmamalıdır. Elbette, küreselleşme ile birlikte ulus-devletin gerilediğine ilişkin düşünceler akademik yazında yer almaktadır. Bununla birlikte, ulus-devleti kapitalizmin içsel bir dinamiği olarak gören ve dolayısıyla da küreselleşmenin ulus-devletten bağımsız ilerleyen bir süreç olmadığını iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Bizim çalışmamızda varsayılan, ulus-devletlerin küresel heterarşinin birer unsuru ve uygulayıcısı olma yolunda yapısal bir değişiklik geçirdiğidir. Buradan hareketle, yeniden, küreselleşmenin, uluslararasılığı kapsayan ancak ondan farklı olan yani sadece devletler arası ilişkileri temel almayan, ulusötesi bir süreç olduğu vurgulanacaktır. Dolayısıyla da, ülkeler arası karşılıklı bağımlılığın yükseldiği ve sisteme yeni küresel aktörlerin katıldığı, “post-ulusal” ya da “ulusötesi” bir yönetim sürecinin başladığını ifade etmek yerinde olacaktır.

İşte bu noktada, 1648 Westphalia Anlaşması³ ile başlayan ve Heywood'a (2014: 31) göre, “devletler, ülkelerinde olanları bağımsız olarak kontrol etme anlamında egemen yetkilere sahiptir” ve “devletler arasında ikili ya da çok taraflı ilişkiler tüm devletlerin egemen bağımsızlığının kabulü çerçevesinde yapılandırılmıştır” gibi iki temel ilkeye sahip ulus-devlet sistemine dayalı uluslararası ilişkiler sistemi, küresel siyasete evrilmiştir.

Bu bağlamda, ulus-devlet merkezli yaklaşımlar günümüz iktisadi ve siyasi yapısını ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Çünkü küresel kapitalizm, ulus-devletin tek önemli aktör olmadığı, ulusötesi şirketler, sivil toplum kuruluşları ve ulusötesi iktisadi ve siyasi yapıların yükseldiği heterarşik bir yapının dışavurumudur. Ulus-devletler

---

3. Westphalia Antlaşması (diğer adıyla Westphalia Barışı), Otuz Yıl Savaşlarını 1648'de sonlandıran anlaşmalar dizini olup, modern ulus-devlet sisteminin ve uluslararası siyasetin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2014: 31).

de işte bu yapının bir parçası olarak, kapitalizmin temel işleyiş mantığı terk edilmeden, onun ördüğü duvar içerisinde, sermayenin küreselleşmesini ve yayılmasını sağlayan birer unsur olarak küresel kapitalist sistemde kendilerine yer edinmişlerdir.

2. Küreselleşme Yaklaşımları

Küreselleşme, McGrew'in (2010: 16) de ifade ettiği üzere, basitçe, dünya çapında karşılıklı bağlantıların genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanması anlamına gelir. Ancak, bu karşılıklı bağlantılar bazı teorisyenler için yeni bir olgu iken, bazıları için ise, önceki entegrasyon süreçlerinden pek de farklı değildir. Bununla birlikte bazıları ise, küreselleşme ile bazı şeylerin değiştiğini ancak her şeyin değişmediğini ifade eder. Bu bağlamda Held ve McGrew (2008), şöyle bir tasnif yapmaktadır: [a] Hiper-küreselleşmeciler. [b] Şüpheciler. [c] Dönüşümcüler.

Hiper-küreselleşmeciler,⁴ küreselleşmenin bir gerçeklik olduğuna inanan teorisyenlere verilen isimdir. Hiper-küreselleşmeciler, küreselleşmeyi, 1980'lerin başından itibaren giderek yoğunlaşan, iktisadi, siyasi, kültürel ve teknolojik devrimlerin bir bütünü olarak yorumlarlar. Onlara göre ulus-devlet egemenliği ortadan kalkmış ve dünya ekonomisi tamamen bütünleşik bir yapıya bürünmüş, ulusötesi güçler giderek hâkim olmuş ve sınırların önemsizleştiği küresel bir düzen ortaya çıkmıştır (McGrew, 2010: 16; Heywood, 2014: 37).

Dicken da benzer şekilde hiper-küreselleşmecileri, sınırların kalktığı bir dünyada yaşadığımızı ve "ulusal" kavramının artık gündem dışı olduğunu tartışan grup olarak ifade eder. Hiper-küreselleşmeciler, küreselleşmeyi yeni ekonomik-aynı zamanda yeni siyasi ve kültürel düzen olarak tanımlar. Bu yeni düzende ulus-devletin temel aktör olmamakla beraber kültürlerin homojenize olduğunu ve standartlaşmış küresel

---

4. McGrew (2010), hiper-küreselleşmecilere örnek olarak Ohmae (1995) ve Scholte (2005) gibi yazarları vermektedir.

üretimin herhangi bir yer veya topluma bağlı kalmadan gerçekleştiğini iddia etmektedirler. Dicken, hiper-küreselleşmecilerin dünyaya bakış açılarını bir mit olarak görür ve ona göre hiper-küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi bir dünyanın var olması ihtimal dâhilinde değildir. Ancak yine de yaygın bir görüş olarak varlığını sürdürmektedir. Neo-liberal düşünceye sahip hiper-küreselleşmecilere göre, küreselleşme büyük faydalar sağlayacak iktisadi ve politik bir projedir. O nedenle, dünya çapında serbest piyasaya izin verilmesi halinde her şey daha iyi olacaktır. Hiper-küreselleşme, sadece sağ akımların değil aynı zamanda bazı sol akımların da tercih ettiği bir yaklaşımdır. Sol hiper-küreselleşmeciler, ki bu kesim anti-küreselciler olarak da nitelenir, problemin kaynağı olarak küreselleşmenin kendisini görmektedir. Onlar küreselleşmeyi, eşitsizliği arttıran, çevresel sorunlara neden olan bir olgu olarak değerlendirmektedir (Dicken, 2007: 5-6).

Şüpheliler ise, adlarından da anlaşılacağı gibi, küreselleşmeyi sorgulamaktadır. Onlara göre küreselleşme abartılı bir kavram olmakla beraber, sınırlar ötesi etkileşimler yeni bir olgu değildir.⁵ Sadece gündem değiştirmek için kullanılan ideolojik bir aygıttır. Onlara göre devletler ve jeopolitika önemini sürdürmektedir. Öte yandan dönüşümcüler de, bu iki yorum arasında bir yere oturmakla birlikte, ulus-devletin ortadan kaybolmadığı ancak siyasi ve iktisadi anlamda bir küreselleşmenin gerçekleştiğini ifade etmektedir (McGrew, 2010: 16; Heywood, 2014: 38-39).

Dönüşümcüler ya da Cohn'un (2012) deyimiyle ılımlı-ortayolcu küreselleşmeciler, hiper-küreselleşmeciler ile şüpheli-uluslararasılar arasında konumlanır. Her ne kadar hiper-küreselleşmecilerin devletin önemli bir aktör olmadığı görüşüne katılmasalar da şunu kabul ederler: Küreselleşme, devletler arasındaki uluslararası ilişkileri, teritorial sınırları gözetmeyen küresel ilişki ağına dönüştürmüştür. Ulusla-

---

5. Şüphelilere örnek olarak Hirst ve Thompson (2007) gösterilebilir.

rarası bağlamda finans, ticaret, yatırım ve iletişim ağları eskiden de var olsa da, küreselleşmeyle birlikte bu ağ daha geniş bir ölçeğe yayılmıştır. Bu yeni sistemde devletler önemini sürdürse de konumlarını ulusötesi şirketler, sivil toplum kuruluşları ve ulusötesi yönetim kurumları ile paylaşmaktadır (Cohn, 2012: 7).

Bu sınıflandırmanın ötesinde, küreselleşme sürecinin yorumlanması, farklı teorik yaklaşımlar ile de incelenebilir. Örneğin Scholte (2005: 131), bu teorileri Liberalizm, Realizm, Marksizm, Yapısalcılık, Postmodernizm ve Feminizm şeklinde altı kategoride toplarken, Heywood (2014: 40) bunu daraltarak Realizm, Liberalizm ve Eleştirel Görüşler (Marksizm, Yapısalcılık, Postmodernizm ve Feminizm) olarak üç kategoriye ayırmıştır.

Heywood'un kategorileştirmesi üzerinden gidersek, Realizm, Liberalizm ve Eleştirel Görüşler hiper-küreselleşmeci veya şüpheli olarak da nitelendirilebilir. *Realistler*, küreselleşmeyi, entegrasyon sonucu ortaya çıkmış küresel bir ekonomiden çok ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığın yoğunlaşması olarak görmekte ve bu bağlamda, şüpheli bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu görüşe göre, devlet aygıtı, dünya kapitalizminde hâkim birim olmaya devam etmekte ve önemi de giderek artmaktadır. Bununla birlikte realist görüş, küreselleşmeyi tamamen reddetmemekte ve onu uluslararası sistemin bir ifadesi olarak görmektedir. *Liberal görüş* ise, iktisadi anlamda küreselleşmenin piyasalara küresel bazda çalışma ve genişleme ortamı sunduğunu ifade eder. Bu görüşe göre küreselleşme, ulus-devletin baş aktör olduğu uluslararası sistemi sonlandırarak yeni bir düzen inşa etmiştir. Küresel sivil toplum ve uluslar üstü kurum ve organizasyonların artan önemiyle birlikte güç, dağılma eğilimine girmiştir. *Eleştirel görüşler* ise, küreselleşmeye muhalif bir tutum sergilemektedirler. Özellikle *Marksist perspektif*, küreselleşmenin özünü küresel kapitalist bir düzenin kuruluşu olarak betimler. Bu bağlamda kapitalist üretimin ulusötesi niteliğinin vurgulanması da hiper-küresel-

leşmeci literatürü incelemektedir. Liberaller gibi eleştirel teorisyenler de, küreselleşmenin kapitalizmin yeni bir aşaması olarak görmektedirler (Heywood, 2014: 40). Robinson'ın (2004, 2010, 2014) yaklaşımı bunun güzel bir örneğini vermektedir.

2.1. *Küreselleşme Nasıl Tanımlanmaktadır?*

Yeni bir kelime popüler olmaya başladığında, bu popülerite genellikle dünyada meydana gelen önemli bir değişiklik sonucunda gerçekleşir. Yeni bir fikir yeni bir ortamı, yeni şartları anlatır. Örneğin felsefeci Bentham 1780'li yıllarda 'uluslararası' kelimesini kullandığında, o günün yani onun yaşadığı dönemin realitesi bunu işaret etmekteydi: ulus-devletlerin yükselişi ve sınırlar ötesi etkileşim. İnsanlar bu tarihten önce uluslararası ilişkiler konuşmazdı (Scholte, 2001: 13).

Scholte'nin alıntılanan bu sözlerinden *küreselleşme* kavramının da, tıpkı *uluslararası* kavramı gibi yeni düzeni ifade eden, kimine göre *tilsımlı*, kimine göre *abartılı*, kimine göre ise *oldukça yerinde kullanılan* bir sözcük olduğu anlamını çıkarmak mümkündür. Özellikle 1980'lerden itibaren sadece akademik dünyada değil, günlük ilişkilerde de oldukça fazla kullanılan bir kavram haline gelen küreselleşme genel hatlarıyla, üretimin mekândan bağımsızlaşarak dünyaya yayılması ve tüm dünyanın kapitalist üretim sistemine entegre olmasını ifade etmektedir. Eğitimden sağlığa, çevreden hukuka, toplumsal hayatın tüm unsurlarında *küresel* ve *küreselleşme* kelimeleriyle karşılaşmak oldukça mümkündür.

Scholte'a (2008: 107) göre, gündelik dilde küreselleşme uluslararasılaşma olarak anlaşılabilir. Scholte, küreselleşmenin kendi başına düşünüldüğü zaman, farklı ülkelerdeki insanlar arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın artışı anlamına geldiğini ve bu bağlamda sınırlar ötesi mübadeledeki artışların toplumda uluslararasılaş-

ma olarak karşılık bulduğunu ifade etmektedir. Ancak, modern devletler sisteminin başladığı Westphalia Anlaşması'ndan günümüze kadar ulus-devletler arasındaki karşılıklı ilişkinin yoğunlaştığı farklı dönemler de olmuştur. Özellikle de on dokuzuncu yüzyılda göç, yatırım, finans ve ticaret ilişkilerinde yüksek oranlarda artış gerçekleşmiş, ancak bu dönemlerde ulus-devletler arasındaki ilişkiyi yorumlamak için uluslararasılaşma ve uluslararası ilişkiler kavramları yeterli olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme sözcüğü, yeni bir gelişmeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda Scholte, ayırt edici bir küreselleşme tanımı yapılması gerektiğini ifade etmektedir.

Kapitalizm veri olarak kabul edildiğinde, küreselleşmenin de kapitalizmin yeni bir evresi olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla küreselleşme tartışmalarının da kapitalizm bağlamında yürütülmesi daha yararlı olacaktır. Bu çerçevede, çalışmanın temel kabullerinin başında, küreselleşmenin kapitalizmin bir aşaması olması düşüncesi gelmektedir. Öncelikle de yapılması gereken küreselleşmeyi kapitalizmin dinamikleri çerçevesinde tanımlamaktır.

Kapitalizmin bir aşaması olarak küreselleşme, üzerinde çok fazla konuşulan ve tartışılan bir kavram olmakla beraber, sosyal bilimciliğin doğası gereği oldukça öznel değerlendirmelere konu olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme tanımları da doğal olarak farklılık arz etmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Farklı Küreselleşme Tanımları-Algıları

Küreselleşme, kıtalar ve bölgeler arası etkinlik, etkileşim ve yetki kullanımıyla, akış ve şebekeler yaratan -hacmi, yoğunluğu, sürati ve etkileri açısından değerlendirilen- toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin mekânsal örgütlenmesindeki dönüşümün cisimleştiği bir süreç ya da süreçler kümesidir (Held ve McGrew, 2008: 89).

Küreselleşme terimi, sosyal hayatın temel bir dönüşümüyle ilgili bir nedenselliği tanımlar (Rosenberg, 2005: 43).

Küreselleşme, kendi nihai sonucuna ulaşan bir emperyalizm biçimidir (Wood, 2003: 247).

Teorik bağlamda küreselleşme, yüzyıllardır süregelen kapitalist üretim tarzının dünya genelinde genişlemesinin doruk noktasıdır, zirvesidir, yeni bir çağdır (Robinson, 2004: 2).

Küreselleşme, yeni bir tarihsel gerçekliktir. Küreselleşme sadece insanları piyasaya yöneltmeye ikna eden neoliberal ideolojinin bir keşfi değil ayrıca kapitalist yeniden inşa, inovasyon, rekabet ile yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri süreçleridir (Castells, 1999: 5).

Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir (Giddens, 2014: 68).

Küreselleşme sınırların kalktığı bir dünyanın başlangıcı anlamına gelir (Ohmae, 1992).

Küreselleşme kavramı, otuz yılı aşkın zamandır dünyada meydana gelen bazı önemli değişiklikleri ifade eder (Kiely, 2005: 9).

Küreselleşme, ulusötesi akımların artış eğilimini ve artan yoğun bağımlılık ağlarını ifade eder (Keohane, 2002: 15).

Küreselleşme ile kısacası kapitalizm genişliyor ve dünya ekonomisinin yapısı, işleyişi ve içsel bağlarında önemli değişimlere neden oluyor. Bu değişimler, sonuçta ekonomilerin birbirlerine olan bağımlılıklarını artırarak daha şiddetli bir entegrasyona yol açıyor (Went, 2001: 42).

Küreselleşme, yaşamlarımızın, giderek bizden çok uzaklarda alınan kararlar ve gerçekleşen olaylar tarafından şekillendirilmesi anlamına gelen, karmaşık karşılıklı bağlanmışlık ağlarının ortaya çıkışıdır (Heywood, 2014: 35).

Çizelge 1’deki tanımlardan beslenerek, yeni bir küreselleşme tanımını da yapılabilir. Bu çalışmada küreselleşme, “dünya kapitalizminin geçmiş dönemlerinden niceliksel olmaktan öte, niteliksel olarak ayrılan, ancak mantık olarak kapitalist süreçleri işleten ve ondan bağımsız düşünülemez olan, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilik ve gelişmeler doğrultusunda ekonomileri ve toplumları birbiriyle bütünleştiren, neoliberal iktisat politikaları çerçevesinde ilerleyen, sermaye birikimini ulusal sınırlardan öteye taşıyan, üretimin parçalara ayrılarak tüm dünya coğrafyasına yayıldığı bir süreçler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tanım, bu çalışmanın küreselleşmeye bakış açısını ve dolayısıyla da küreselleşme tartışmalarındaki konumunu özet şeklinde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, küreselleşmeyi dönüşümcü nitelikte ele almış ve devletin küreselleşme ile birlikte geçirdiği form değişikliğine odaklanmıştır.

Kapitalizmin tarihsel gelişimi, ulus-devletle beraber ilerleyen bir süreçtir. Tabii burada kastedilen ulus-devletin kapitalizmi yarattığı gibi bir durum değildir. Kapitalist ilerleme ve ulus-devlet birbirini tamamlayan ve sürdüren bir döngü içerisinde olmuştur. Ulus-devletin başlangıcı olarak atfedilen Westphalia Antlaşması’ndan bu yana devletin rolü kapitalizmin gelişimini ve yayılmasını engelleyecek sorunları ortadan kaldırmak ve güvence altına almaktır. Böylelikle de devlet artık ‘kapitalist’ olarak anılagelmiştir.⁶

Küreselleşme literatürü, ulus-devletin küresel aşamada geri plana düşmesi veya yok olmakla karşı karşıya olması ile ilgili çok da kullanışlı olmayan bir tartışma yarattı. Devlet, sermayenin yeniden üretimi için daima önemli oldu. Kapitalizm daima küresel bir sosyal ilişkidir. Devlet, sermayenin ve kapitalizmin dışında değildir. Bilakis devlet,

---

6. Bu çalışmada kapitalist devletin gelişimi ayrı bir inceleme konusu olduğundan kapsam dışında tutulmuştur (konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Jessop, 2009; Berberoglu, 2014).

kapitalist toplumsal ilişkilerin, hem teorik hem de tarihsel olarak inşa edicisidir. Ayrıca devlet, dünya kapitalizminin her yeniden inşasında bir dönüşüme girer. Ulus-devletten, ulusötesi veya küresel devlete kayışı da bu dönüşümlerden biridir (Robinson, 2014: 67). Bu noktada, William Robinson'ın küresel kapitalizm tezi, mevcut dünyayı ve devletin konumunu irdeleme konusunda önemli bir araçtır.

3. W. I. Robinson'ın Küresel Kapitalizm Tezi

Robinson, küreselleşmeyi dünya kapitalist sisteminin yeni bir çağı olarak adlandırır. Bu çerçevede Robinson, 500 yıllık kapitalist gelişmeyi aşamalara ayırmış ve küreselleşmeyi, kapitalizm tarihinin dördüncü aşaması olarak nitelemiştir. Ona göre, küreselleşme çığır açan bir aşamayı ifade eder (Robinson, 2004: 4).

Robinson'a göre dördüncü aşaması küreselleşme olan kapitalizmin birinci aşaması, Kolomb'un Amerika'yı keşfi ile sembolize edilen keşifler ve fetihler çağıdır. Ayrıca bu aşama, Marx'ın kapitalist üretimin kıvılcığı olarak nitelediği merkantilizm ve ilkel birikim evresidir. İkinci aşama, *Sanayi Devrimi*, burjuvazinin ve ulus-devletlerin yükselişi ve *Fransız Devrimi*'ni kapsayan klasik kapitalizm çağıdır. Üçüncü aşama, tekellerin kapitalizmin yükseldiği ve kapitalizmin ulus-devlet sistemiyle organize olduğu aşamadır. Dördüncü aşama ise yukarıda da belirtildiği üzere küreselleşme aşamasıdır (Robinson, 2004: 5).

Robinson, kapitalizmin küreselleşme aşamasını ve buna bağlı olarak küresel kapitalizm teorisini, *ulusötesi üretim*, *ulusötesi kapitalist sınıf* ve *ulusötesi devlet* üzerine konumlandırmıştır. Dolayısıyla küreselleşme Robinson'ın çıkarımlarıyla beraber bir *ulusötesi kapitalizm* olarak da nitelendirilebilir.

Robinson, küreselleşmenin, kapitalizmin eski aşamalarından daha farklı bir sistem inşa ettiğini şu olgulara dayandırmaktadır (Robinson, 2010: 289-290): [a] Birikimin ulusal boyutta olduğu, uluslararası bir piyasa görünümündeki dünya ekonomisinden, birikimin ve üreti-

min küreselleştiği küresel ekonomiye geçiş. [b] Ulusötesi sermayenin yükselişi ve her ülkenin küresel üretime ve küresel finansal sistemle bütünleşmesi. [c] Küresel birikim çerçevesinde oluşan bir küresel kapitalist sınıf. [d] Ulus-devlet aygıtlarının ulusötesi güçler tarafından içine dâhil edildiği ve dönüştürüldüğü uluslar üstü politik ve iktisadi kurumlardan oluşan ulusötesi devlet. [e] Küresel sistemle ortaya çıkan yeni eşitsizlikler.

Bu çerçeve içinde, kapitalizmin küreselleşme aşamasına nasıl geldiği ve bu aşamanın temel aygıtlarının neler olduğu, aşağıdaki başlıklarda irdelenecektir.

3.1. Dünya Ekonomisinden

Küresel Ekonomiye: Ulusötesileşen Kapitalizm

Robinson'a göre ulus-devlet temalı kapitalizm 1970'lerde bir açmaza girmiş ve dünya kapitalizmi bu tarihlerden sonra iktisadi, siyasi ve kurumsal bağlamda bir ulusötesi aşamaya doğru evrilmiştir. Dolayısıyla küresel kapitalizmi, kapitalizmin önceki aşamalarından farklılaştıran unsur da ulusötesileşmedir.

Robinson'a (2002: 133; 2004: 10) göre sentez olarak dünya kapitalizmi, bütünleşmiş bir uluslararası piyasada meta ticareti ve sermaye akımları ile birbirine bağlı ulusal ekonomiler olarak nitelenir. Böyle bir ekonomi yapı olarak bir dünya ekonomisidir. Bu sistemde farklı üretim biçimleri ile toplumsal biçimler daha geniş bir sisteme entegre olurken, ulus-devletler de bu sisteme aracılık etmektedir. Ancak daha yakın zamanlarda, özellikle de 1970'lerden itibaren, sistemin ulusötesileşmeye evrildiği görülür. Bunun en büyük özelliği üretimin merkezsizleşmesidir ve böylelikle parçalı üretim ile küresel bir üretim ağı oluşturulmaktadır. Dolayısıyla da sermaye özgül ülkelerden ayrılmıştır. Bu bağlamda küreselleşme, "özgül ülkelerden ayrılmış ulusötesi sermayenin yükselişi" ile nitelenir. Böylelikle, dünya kapitalizminin mevcut aşamasını ulusötesileşme olarak nitelemek Robinson'a göre,

bu aşamadan önceki kapitalizmin, bir dünya sistemi olmadığını iddia etmek anlamına gelmez. Dünya sistemleri analizinin de ortaya koyduğu biçimde kapitalizm, daima bir dünya sistemi olarak olagelmıştır. Ancak dünya kapitalizminin küresel-ulusötesi aşamasında farklılaşan olgu, ulus-devletin değişen konumudur. Yani küreselleşme öncesi kapitalizm, doğrudan ulus-devletler tarafından yönlendirilen bir süreçken, şimdi ulus-devletin de dışında gelişen bir küreselleşme süreci söz konusudur. Öyle ki, “küresel kapitalizm tezi açısından sorunu ele almak, küreselleşmenin bir durum ya da koşuldan çok, açık uçlu ve temel bir tarihsel süreç” olarak nitelemektir (Robinson, 2002: 134).

Robinson, küreselleşmenin yani kapitalizmin ulusötesi aşamasının, dünya ekonomisinden küresel bir ekonomiye geçişi temsil ettiğini söylemektedir. Erken dönemlerde her ülke bir ulusal ekonomi etrafında gelişmiş ve diğer ülkelerle, bütünleşik bir uluslararası piyasada karşılıklı olarak ticari ve finansal akımlar yürütmekteydiler. Robinson, dünya kapitalizminin bu sosyoekonomik yapı tipini *dünya ekonomisi* olarak tanımlamaktadır. Farklı ulusal ekonomiler ve üretim biçimleri daha geniş bir sosyal formasyonla ya da Wallerstein'in (1997) tanımlamasıyla bir dünya sistemiyle birbirine eklemlenmiş ve ulus-devletler, farklı ulusal ekonomilerin ve üretim tarzlarının bulunduğu bu uluslararası yapıdan bir aracı görevi üstlenmişlerdir. Ancak mevcut çağda durum daha farklıdır. Bu çağda, üretimin küreselleşmesi giderek kendini ilerletmekte ve küresel sermaye hareketliliği, maksimum karı elde etme adına dünya genelinde üretim sistemini yeniden yapılandırma imkânı vermektedir. Robinson bu yeni tarzı da *küresel ekonomi* olarak adlandırır. Dolayısıyla da küreselleşmiş ekonomi ulus-devlete dayalı dünya ekonomisinden farklıdır ve bu farkı Robinson (2004: 10), Dicken'dan (1998: 32) otomobil endüstrisi ile ilgili şu cümleleri alıntılararak açıklamaktadır:

“Otomobil endüstrisini örnek olarak ele alırsak, bir önceki aşamada Birleşik Devletler'deki otomobil fabrikaları, otomobillerin tüm üretim

aşamalarını bu ülkede gerçekleştirir ve sonrasında onları diğer ülkelere ihraç ederdi. Japon ve Avrupalı otomobil firmaları da bir benzerini Japonya ve Avrupa’da gerçekleştirirdi. Ama 20. yüzyılın sonlarından itibaren, otomobil üretimi, çok sayıda aşamaya bölünerek tüm dünyaya dağılarak merkezi niteliğini yitirdi ve parçalandı... Otomobil endüstrisi, tüm küreyi saran bir ulusötesi örümcek ağına dönüştü.”

Robinson, Dicken’in bu cümleleri üzerinden uluslararasılaşma ve ulusötesileşme kavramları arasındaki farklılığı da ortaya koymaktadır. *Uluslararasılaşma*, ulusal sınırlar arası ekonomik aktivitelerin niceliksel olarak genişlemesi, büyümesi iken *ulusötesileşme*, uluslararasılaşmadan niteliksel olarak farklıdır ve sadece ekonomik aktivitelerin coğrafi genişlemesi değil aynı zamanda bu aktivitelerin küresel olarak bütünleşmesi, yani ‘üretimin küreselleşmesi’dir. Robinson, üretimin küreselleşmesiyle üretimin ulusal niteliğinin kalmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre, küresel ekonominin oluşması, üretimin ulusal zincirlerini kırıp, sermayenin dünya çapına yayılmasıyla gerçekleşti. Bu çerçevede bir dünya ekonomisi ile küresel ekonomi arasındaki temel ayırım, üretimin yukarıda betimlenen şekilde küreselleşmesi ve küresel üretim ve birikim zincirlerinin yükselmesi ile açıklanabilir. 1970’lerden itibaren ulusötesi sermayenin oluşumu, geniş üretim ağlarının dünyaya yayılmasıyla gerçekleşen bir süreçtir (Robinson, 2004: 11 ve 2010: 290).

Dünya ekonomisi ile küresel ekonomi arasında böyle bir ayrıma gitmeyi Robinson çok önemli olarak görmektedir. Ona göre mevcut durumun iktisadi anlamda küreselleşmeyi temsil ettiğiyle ilgili bir şüphe olmamasına karşın, küreselleşme olgunun niteliksel bir değişmeyi mi yoksa kapitalizmin geçmiş aşamalarına göre niceliksel bir genişlemeyi mi temsil edip etmediği ile alakalı tartışmalar literatürde yer almaktadır. Özellikle, küreselleşmeyi abartılı bir ifade olarak gören ve Held ile McGrew’in şüpheciler olarak nitelediği yazarlar (örneğin Hirst ve Thompson), mevcut durumu niteliksel bir değişme olarak değil

niceliksel bir gelişme, ilerleme olarak görürler (Robinson, 2004: 11).

Robinson, küreselleşmeyi sorgulayanların Birinci Dünya Savaşı öncesinde şimdikinden daha büyük bir bütünleşme olduğu iddialarını eleştirmektedir. 1914 öncesi bütünleşme, ulusal bazlı üretim sistemleri arasındaki mal ve hizmet ticareti ile sınırlar arası finansal akımları kapsamaktadır. Bu durum, ulusal sınırlar içinde yapılan üretimin diğer ülkelerle mübadele edilmesi anlamına gelmekteydi. Robinson burada Dicken'in (2011:7) *yüzeysel bütünleşme* kavramını kullanıyor. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren başlayan küreselleşme ise *derin bütünleşmeyi* temsil etmektedir. Dolayısıyla, Robinson'un iddiası bu iki dönem arasında niteliksel farklılıklar bulunduğuudur. Üretimin küreselleşmesi, üretim zincirlerinin parçalanması, merkezsizleşmesi ve dünya geneline dağılmasını ifade etmektedir. Üretimin küreselleşmesi olgusu, küresel ekonominin kontrol mekanizmasının ulusötesi sermayede merkezileşmesiyle bütüncül bir şekilde ilerleyen bir süreçtir. Bu açıdan küreselleşme, dünyayı yani farklı ülkeleri ve bölgeleri, tek bir üretim tarzı ve küresel sistemle birleştirici niteliğe sahiptir (Robinson, 2004: 14-15).

1914 öncesi ile yirminci yüzyıl sonlarında başlayan küreselleşme süreci arasındaki nitelik farkını ortaya koyma için Robinson, Marx'tan yararlanmakta ve onun $P-M-Ü-M^I-P^I$ ile formüle edilen kapitalist üretim devresini kullanmaktadır.⁷ Bu bağlamda Robinson, yüzeysel bütünleşme döneminde bu devrenin ilk bölümünün yani $P-M-Ü-M^I$ devresinin ulusal nitelikli olduğunu ifade eder. Ulusal ekonomilerde üretilen mallar uluslararası piyasada satılıp bu satışlardan elde edilen karlar, tekrar ulusal ekonomiye gelmekteydi. Küreselleşmede-yani derin bütünleşmede-ise üretim artan şekilde merkezsizleşmiş ve dünyaya dağılmış olduğundan dolayı karlar, 1980'lerde oluşan yeni finansal sis-

---

7. P: Para, M: Meta, Ü: Üretim, M^I : Yeni Metalar, P^I : Başlangıçtan daha yüksek para-birikim-artı-değer, kâr

tem aracılığıyla dağıtılmaktadır (Robinson, 2004: 15).

Bu bağlamda Robinson'a göre küreselleşme dünya kapitalist sisteminde yeni, ulusötesi bir aşamayı temsil etmektedir. Küreselleşmeyi tanımlayan en belirgin unsur da ulusötesi sermayenin yükselişidir. Yirminci yüzyılın son yılları yeni bilimsel ve teknolojik gelişmelere özellikle iletişim, enformasyon, ulaşım vb alanlarda-sahne olması sermayenin ulusötesileşmesine zemin hazırlamakla beraber, sermayenin ulusötesileşmesi, onun tamamlayıcı unsurları olarak ulusötesi kapitalist sınıfın ve ulusötesi devletin yükselişine neden olmuştur (Robinson, 2004: 9).

3.2. *Ulusötesi Kapitalist Sınıf ve Ulusötesi Devlet Aygıtı*

Robinson (2012: 173), ulusötesi kapitalist sınıfı, sermayenin dünya ölçeğindeki hegemonik fraksiyonu olarak tanımlar. Ona göre, bu sermaye sınıfı, ulus-devlet sınırlarına bağlı kalmayan ve yeni bir aygıt olan ulusötesi devlet mekanizması ile çıkarları korunan, kapitalizmin dördüncü aşamasının sermaye sınıfının niteliğidir:

Ulusötesi sınıf oluşumu, küreselleşmede ve ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişini kapsayan süreçte merkezidir. Ulus-devletler arasındaki ilişki, ekonomik kurumlar ve toplumsal yapılar, her bir ulusal ekonomi yeni küresel üretim sistemi içinde tanındığı ve tümleşik hale geldiği ölçüde uyarlanır. Sınıf oluşumu artık dünya kapitalizminin tarihinin büyük bir kısmı boyunca olduğu gibi toprağa ve ulus-devletin siyasal otoritesine bağlı değildir. Sınıfların ulusötesileşmesinin ve ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişinin temelini sağlayan, üretimin küreselleşmesidir. Daha özgül bir biçimde, sermayenin devresinin bütünü (P-M-Ü-M^I-P^I) ulusötesileştikçe sınıflar, siyasal süreçler, devletler ve kültürel-ideolojik süreçler de ulusötesileşir (Robinson, 2002: 134).

Elbette bu durum, küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin bittiği ve etkinliğini yitirdiği anlamına gelmemelidir. Robinson'ın (2007: 17) iddiasına göre, bu ulusötesi devlet aygıtının IMF ya da Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar üstü kuruluşlar olduğu ve ulus-devlet ile ilgisiz olduğu anlamına gelmemelidir. Dahası, ulus-devlet dönüşüme uğrayarak ve ulusötesi fonksiyonlara bürünerek ulusötesi kurumlarla organize olmaktadır.

Ulusötesi kapitalist sınıf olarak adlandırılan yeni burjuvazi şekli, ulusötesi sermaye sahiplerini yani tüm dünyaya yayılmış olan üretim ağlarının sahiplerini kapsamaktadır. Bu burjuva sınıfına ulusötesi denilmesinin sebebi, ulusal teritoryallikten ve kimliklerden bağımsız olarak küresel üretim, piyasa ve finans ağlarına bağlı olarak yerel ve ya ulusal birikim yerine küresel birikim ile ilgilenmesidir. Bu sınıfın üyeleri, dünyanın başlıca üretim kaynaklarının mülkiyetine sahiptir (Robinson, 2004: 47).

Ulusötesi kapitalist sınıf, küresel piyasalar ile birikim devreleri etrafında konumlanmış bir gruptur. Küreselleşme, dünya genelindeki sınıf yapısının öznel ölçütleri bakımından çift yönlü bir tutum sergilemektedir. Küreselleşme, küresel üretim zincirlerine entegre olmazsa rekabet gücünü sürdüremeyecek olan kapitalistler için bir merkezci bir güç niteliğindedir, bunun zıttı olarak emekçi kesim için bir merkezkaç görevi görür (Robinson, 2008: 29).

Küreselleşen üretim ve finans sistemi dünyanın tüm bölgelerinde, sermayenin farklı aşamaları ulusötesi sermaye ve büyük ulusötesi şirketler etrafında konumlanışını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu durum, yerel üretim ve dağıtım devrelerinin küresel devrelerden ve dünya çapındaki birikimden ayrılmasını zorlaştırmış olmakla beraber, bu durum yerel ve ulusal kapitalistlerin varlığını sürdüremeyeceği anlamına gelmez. Varlıklarını sürdürebilmeleri, daha çok, yerellikten çıkmaları ve ulusötesi sermaye fraksiyonları ile bağlantı kurmalarına bağlıdır. Çünkü alansal olarak belli bir yere bağlı kalmış,

sıkışmış sermayenin, tüm dünyaya yayılan ve küresel üretim zincirleri ve dev ulusötesi şirketleri kontrol eden ulusötesi sermaye ile baş edemez. Bu bağlamda, Robinson, yerel sermaye için “ya küreselleşecek ya da yok olacak” ifadesini kullanmaktadır. Birikime devam isteyen sermaye gruplarının küreselleşmesi onların ulusötesi kapitalist sınıf fraksiyonu içerisine katacaktır (Robinson, 2008: 29-30).

Robinson’ın değerlendirmeleri doğrultusunda, ulusötesi kapitalist sınıf, küresel kapitalizmin bir ürünüdür. Sınırlar ötesi, küresel, ülkelerin, bölgelerin, şehirlerin ve yerel topluluklardan kesimleri içinde barındıran bu sınıf yapısı, dünya kapitalizminin küreselleşme öncesi aşamalarında vücut bulan ulusal sınıf yapıları ve uluslararası sınıf çekişmelerinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla dünya kapitalizminin küreselleşme aşamasında ortaya çıkan bu sınıfsal yapı, ulusal rekabet düzeyinde açıklanamaz. Küresel kapitalizmde rekabet, firmalara, kapitalist sınıflara ulusal ya da bölgesel piyasalarda değil, küresel piyasalarda ulusötesi faaliyet göstermeyi ve ulusötesi kapitalist sınıfa eklemlenmeyi dikte etmektedir (Robinson, 2014: 27).

Buradan çıkarılacak bir sonuç da ulusötesi kapitalist sınıfın herhangi bir ulusal kimliğe sahip olmayan ve ulusal temelli rekabet etmeyen bir sınıf olduğudur. Ulusötesi kapitalist sınıf fraksiyonu, kapitalizmin küreselleşme aşamasının anahtar bir yönüdür (Robinson, 2014: 28). Dünya kapitalizminde niteliksel bir kayışı ifade eden küreselleşme, kapitalizmin ulus-devlet aşamasından yeni ulusötesi bir aşamaya geçişini temsil etmektedir. Ulus-devlet aşamasında, dünya mal, hizmet akımları ile finansal akımların entegre olunmuş uluslararası bir piyasada ülkelerin birbiri ile etkileşim içerisinde olmasını ifade eder. Kapitalizmin yeni, yani küreselleşme / ulusötesileşme aşamasında ise uluslar üstü bir entegrasyon ve küreselleşen ve tüm coğrafyaya yayılan üretim aşamaları ve üretim zincirleri ile dünya ekonomisinin bir bütün haline gelmesi söz konusudur (Robinson ve Harris, 2000: 16).

Genel hatlarıyla küreselleşme, üretim ve alansallık arasındaki ilişki

ile ulus-devletler, iktisadi kurumlar ve sosyal yapılar arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır. Robinson ulus-devlet aşaması olarak adlandırdığı, küreselleşme öncesi aşamalarda kapitalist sınıflar, ulus-devletlerin korumacı önlemleriyle, diğer ulus-devletlerin kapitalist sınıflarıyla uluslararası piyasada rekabet etmekteydi. Ancak bu sürecin yerini küreselleşmenin almasıyla birlikte, merkezsizleştirme ve üretimin parçalara ayrılarak dünyaya yayılması sermaye birikiminin ve sınıfların ulus-devletle olan ilişkisi yeniden tanımlandı. Kısacası, ulus-devletler dünyasından ulusötesi kurumların yükseldiği yeni bir kapitalizm evresi, küreselleşme ile birlikte başlamış oldu (Robinson ve Harris, 2000: 17).

Küresel ekonomi, özellikle de sermayenin ulusötesileşmesi, ulusötesi bir kapitalist sınıf için zemin hazırladı. Ulusötesi kapitalist sınıf ulusötesi sermayeyi kontrol eden ya da onun mülkiyetine sahip küresel bir sınıf yapısı olarak ortaya çıktı. Bu ulusötesi sınıfın üyeleri de temel üretim kaynaklarının sahipleri ve üretim sisteminin mülkiyetini elinde bulunduranlar ile ulusötesi firmaların ve özel finansal kuruluşlarda görev alan üst düzey elitlerdir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, küreselleşme öncesi aşamalarda ulusal olan burjuvazi, yeni çağda yani küresel kapitalizmde ulusötesileşti ve küresel düzeyde hegemon bir sınıf fraksiyonu haline geldi (Robinson ve Harris, 2000: 22).

Ulusötesi devlet aygıtına gelince, Robinson (2004: 86), ulusötesi devletin yükselişini küresel kapitalizmin bir bütünleştiricisi olduğunu ifade eder. Küresel ekonominin oluşumu ve sağlamlaşması ile ulusötesi kapitalist sınıfın politik yükselişi, ulusötesi devlet aygıtından bağımsız anlaşılabilir. Ulusötesi devlet aygıtının işlevinde ulus-devletin pozisyonu, ulusal politikalardan uluslarüstü kurumların formüle ettiği politikalarla bütünleşmektedir.

Robinson, ulusötesi şirketlerin kapitalist üretimin işleyişi sürecinde tek başlarına hareket etmediğini ifade etmektedir. Ona göre sermayenin sorunsuzca dünya çapına yayılmasını ve birikimi hızlandırmasını

hedefleyen kurumsal bir yapı mevcuttur. Kapitalist devletin ulusötesileşmiş biçimi olan bu kurumsal yapı yani ulusötesi devlet aygıtı, küresel kapitalizmin temel bir özelliğidir (Şenalp, 2012).

Robinson, ulusötesi devlet aygıtını küreselleşmeyi açıklayacak bir kavram olarak görmekte ve ulusötesi devlet aygıtının yükselişinin küresel kapitalizmin içsel bir ölçütü olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Robinson, küresel ekonominin oluşumu ve işleyişi ile politik anlamda ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişinin, ulusötesi devlet aygıtından ayrı kavranamayacağını iddia etmektedir (2004: 86).

Robinson (2004: 88; 2014: 67), ulusötesi devlet aygıtını, “dönüşen ve küresel kapitalizme uyum sağlayan ulusal devletler” ile uluslarüstü iktisadi ve siyasi kurumlardan oluşan ve henüz merkezi bir kurumsal formu olmayan *-belki de hiç olmayacak-* bir ağ olarak tanımlamaktadır. Bahsi geçen ulusüstü iktisadi kurumlar, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, bölgesel bankalar gibi kuruluşlar olup, ulusüstü politik oluşumlar da G-7, Birleşmiş Milletler, OECD ve Avrupa Birliği olarak sıralanabilir. Dolayısıyla Robinson, ulusötesi devlet aygıtını birbiriyle ilişkili üç temel hipotez ile kavramlaştırmaktadır: [a] İktisadi küreselleşme, karşılığını, ulusötesi kapitalist sınıf ve bir ulusötesi devletin oluşumunda bulur. Burada ulusötesi devlet, küresel yönetici bir sınıfa “ortaklaşa otorite” fonksiyonu kazandıran bir yapıdır. [b] Ulus-devlet, ne kapitalizmin önceki aşamalarında elde ettiği önceliği sürdürmekte ne de ortadan kaybolmaktadır. Ulus-devlet, kapitalizmin yeni aşaması küreselleşmede dönüşerek, kendinden daha büyük bir yapı olan ulusötesi devletin bir parçası haline gelmiştir. [c] Ulusötesi devletin oluşumu, küresel sermaye ve küresel emek arasındaki yeni sınıfsal ilişkiyi kurumsallaştırmaktadır.

Robinson’ın, burada altının muhakkak çizilmesi gerekli olarak gördüğü şey, ulusötesi devlet aygıtının, modern devletlerde tarihsel olarak gelişmiş merkezi bir form olmadığıdır. Ulusötesi devlet aygıtı, daha çok, ulusötesi kurumlar ile küresel kapitalizm aşaması ile birlik-

te dönüşüme uğrayan ulusal devletlerin bir bileşimidir. Ulusötesi devlet aygıtı çok katmanlı ve çok merkezli bir yapıya sahip olmakla birlikte, farklı tarihlere sahip yapıların ve kurumların birbiriyle bağlantılı olmasıyla kurulan fonksiyonel bir yapıdır. Robinson, bu ulusötesi devlet aygıtının 'küresel devlet' kavramı ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. IMF ve DTÖ gibi ulusötesi yapılar, ulusal devlet yapılarıyla karşılıklı olarak çalışarak emek ilişkileri, finansal kurumlar ve küresel bir birikim sistemi içinde üretim devrelerinin yeniden tanımlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere ulusal devletler yerel birikimden çok küresel birikimin gerekleri doğrultusunda hareket eden, ulusötesi devlet aygıtının bir bileşeni haline dönüşmüşlerdir. Bu bağlamda ulusötesi devlet, kapitalist küreselleşmenin işlemesi ve kendini yeniden üretmesi için gerekli olan bir kurumlar topluluğu ya da kurumlar ağı olarak adlandırılabilir. Ulusötesi devlet, alansal bir kontrole kalkışmaktan ziyade, sermayenin tüm dünyada, sınırlar ötesinde, özgürce birikebileceği şartları sağlamak ve bu şartları korumak niyetindedir (Robinson, 2014: 68).

Bu çerçevede Robinson, küreselleşme ile ilgili analizlerde ulus-devlet merkezli teorik yaklaşımların ötesine geçerek ulusötesi bir yaklaşımın küresel ilişkileri daha iyi bir şekilde açıklayacağını düşünmektedir (2004: 89): "Eğer yirmibirinci yüzyılın dünyasını anlamak istiyorsak, ulus-devlet merkezli analizlere ara vermeliyiz." Ona göre, küreselleşmenin başlamasıyla birlikte sosyal bilimciler, ulus-devletin bir dönüşüm içerisine girdiğini analiz etmiş ve yeni süreçte ulus-devlet merkezilikten farklı açıları içeren teoriler ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Robinson, ulus-devleti küresel ekonomi politiğin bir bileşeni olarak değerlendiren, kapitalizmin eski aşamalarından farklı olarak küreselleşme biçiminde tanımlanan sürecin niteliğinin ulusötesileşme olduğunu iddia eden yaklaşımını ortaya koymuştur. Kapitalizmin bu ulusötesi aşaması ona göre, kapitalizmin kurumsal yapılarının da dönüşümünü içeren bir sistemsel yeniden in-

şa sürecidir. Kapitalizmin dönüşen kurumsal yapılarının başında ise ulus-devlet gelmektedir. Her ne kadar ulus-devlet merkezli yaklaşımlarla analizlerini sürdürenler olsa da, ulusötesi/küresel yaklaşımlar, ulus-devletlerin uluslarüstü kuruluşlar tarafından nasıl dönüştürüldüğüne ve ulusal ekonomilerin nasıl küresele endekslendiğine odaklanmışlardır. Westphalia Anlaşması'yla başlayan ve on yedinci yüzyıldan 1960'ların sonuna kadar devam eden süreç, kapitalizmin ulus-devlet odaklı bir aşaması iken küreselleşme, başta ulus-devlet olmak üzere tüm sosyal, iktisadi ve politik yapıları ulusüstü bir düzeye iletmiştir (Robinson, 2001: 160; 2004: 89).

Kapitalizmin önceki aşamalarının özel bir formu olan ulus-devlet, küresel aşama ile birlikte yerini yeni bir devlet formuna -ulusötesi devlet- bırakmıştır. Dolayısıyla neoliberal ideologların savunduğu gibi, küreselleşme devletin geri plana itilmesinden, azalmasından ve kaybolmasından çok yeni bir devlet formunun yükselişine yol açmıştır. Tarihsel olarak kapitalizmin her aşaması dünya düzenini yeniden şekillenmesine sahne olmuştur. Kapitalizmin mevcut aşamasının temel ayırt edici özelliği de ulus-devlet üzerinden organize olan iktisadi, siyasi ve sosyal işleyişin ve kapitalist gelişmeyi yürüten kurumsal çerçeve olarak devletlerarası sistemin yerini almasıdır. Böylelikle dünya kapitalizmi, önlenemez bir gelişme doğrultusunda yirminci yüzyılın sonlarından itibaren ulusötesi finans ve üretim piyasalarına bütünleşmiştir. Oluşan bu yeni küresel kapitalist düzen ile birlikte, ulusötesi / küresel mekânlar ulusal mekânların yerini almaya başlamıştır (Robinson, 2004: 91-92).

Küreselleşme ile ilgili mevcut interdisipliner literatür, genel olarak ulus-devletin güç ve etkisinin azalması, ulusötesi kurumların ise gücünün ve etkisinin artmasını ele almaktadır. Ancak ulus-devlet merkezli teoriler onları bir küresel-ulusal ikiliğine sokmaktadır. Onlar ulusötesi devletin ulus-devlet sisteminin uluslararası genişlemesi olarak varsaymaktadır. İşte bu noktada Robinson uluslararası ile ulus-ötesilik /

küresellik arasındaki farkları ortaya koyacağını ifade etmektedir. Uluslararasılık, ulus-devletlerin oluşturduğu bir dinamik iken, ulus-ötesilik ya da küresellik bu sistemi aşan bir olgudur (2001: 161).

Robinson, diğer birçok araştırmacı gibi, devlet konusunun küreselleşme tartışmalarının kalbi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, burada dikkat edilmesi gereken husus, ulus-devlet ve devlet kavramsal-laştırmalarının birleştirilmesinin yanlışlığıdır. Çünkü bu iki kavram bitişik değildir. Dolayısıyla, analitik olarak ulus-devlet, devlet ve ulusötesi devlet kavramları arasında ayrıştırma yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ulus-devletler, coğrafi, hukuki ve bazen de kültürel niteliği olan birimlerdir ve sıkça ülke ile ulus kavramlarıyla aynı anlamda kullanılırlar (Robinson, 2001:161-162).

Küresel ekonominin yeniden yapılanması ve oluşan üretim ve finans sistemi iyi araştırılan konulardır. Üretimin küreselleşmesi kompleks üretim aşamalarının parçalanması ve merkezsizleşmesini gerektirmiş ve bu doğrultuda üretimin farklı aşamaları ve parçaları dünya geneline yayılmış ve küresel üretim zincirleri etrafında fonksiyonel bir şekilde entegre olunmuştur. Dolayısıyla bu nitelik, kapitalizmin küreselleşmeden önceki aşamalarını temsil eden uluslararası piyasa entegrasyonundan küresel-ulusötesi entegrasyona bir kayışı temsil etmektedir. Bu bağlamda, küresel kapitalizmde ulusal ekonomiler yeniden inşa ya da restorasyon sürecine girerek ulusötesi üretim ve finans sisteminin tamamlayıcı birer unsuru haline gelmişlerdir (Robinson, 2014: 19).

1980'lerde dünya sahnesinde yer almaya başlayan ulusötesi kurumsal ve siyasi elitler çok taraflı ve ulusal kurumlar aracılığıyla küresel ekonomiyi inşa etmek ve yönetmeye açık bir şekilde talip oldular. Ulusötesi kapitalist sınıfın siyasi organizasyonu 1970'lerin ortalarında üçlü komisyon ile Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'nın iş, siyasi ve entelektüel elitlerinin ulusötesi kesimlerinin bir araya getirilmesi ile oluşumunu tamamladı. Siyasallaşmasına ilişkin diğer göstergeler; ana (core) ulus-devletlerden kurumsal ve siyasi elitler aracılığıyla küresel

ekonominin birlikte yönetiminin kurumsallaştırılmaya başlanmasında yerel (governmental) düzeyde grup 7 forumunun oluşturulması, ulusal ekonomilerini gözlemlemek ve koordine etmek 24 büyük sanayileşmiş ülkenin ulusötesi kurumları aracılığıyla oluşturulan OECD faaliyetlerinin genişlemesi ve ulus ötesi şirketlerin ve küresel siyasi elitlerin en tepedeki temsilcilerini bir araya getiren dünya ekonomik forumunun (WEF) oluşturulması. Küresel bir ekonomi ve ulus ötesi yönetim yapılarını inşa etmeye ilişkin çalışmalar çekirdek ülkelerde *think tank*, üniversite merkezleri ve politika planlama enstitüleri aracılığıyla yürütülür (Robinson ve Harris, 2000: 28).

Bu organize olmuş küresel elitlerin iktisadi ve siyasi yapıyı yeniden inşası / restorasyonu tamamen piyasa liberalizasyonuna bağlı bir olgudur. Dolayısıyla da Washington Uzlaşması ile doğrudan alakalıdır. Amaç, dünyayı küresel kapitalizmin gerekleri doğrultusunda birleşik bir yapıya dönüştürmektir. 1980 sonrası G7 ülkeleri IMF ve Dünya Bankası üzerinden uluslararası finans piyasalarında egemenliklerini güçlendirdiler. Örneğin 1982 yılında Meksika’da gerçekleşen Cancun Zirvesi’nde ABD liderliğindeki -dünya sistemleri yaklaşımı kavramı- merkez ülkeler neoliberalizmi bu aşamanın bir unsuru olarak üçüncü dünya ülkelerine yapısal uyum programları adı altında empoze etmeye başladılar. Bu bağlamda ulusötesi-küresel etkileşim alanını genişletmek amacıyla DTÖ, MAI gibi yeni kuruluşlar, forumlar oluşturdular. Dolayısıyla topyekun, ulusötesi kurumlar, forumlar ve *merkez* ülkelerinin siyasi elitleri, küresel kapitalizmin yayılışı için neoliberalizmi kullanmışlardır (Robinson ve Harris, 2000: 29).

Ulusötesileşme süreci aracılığıyla yerel üretim sistemleri küresel üretim devreleriyle tümleşik hale geldiği oranda, yerel ve küresel mantığı birikim birleşme eğilimindedir ve kapitalistler arasındaki eski rekabetler artık ulusal rekabetler biçimini almamaktadır. Ulusötesi sermayenin önceki ulusal sermayelerden çıkışı, önceden ulusal kapitalist sınıf olanlar üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Bunlar,

sınıf oluşumunun belirleyicilerini yeniden yönlendiren küreselleşme tarafından ulusötesi zincirlere sürüklenir. Dünya çapındaki önde gelen kapitalist tabaka, bir ulusötesi kapitalist sınıf biçimini almaktadır (Robinson, 2002: 139).

Robinson'ın çıkarımlarını toparlamak gerekirse, küresel kapitalizmde ulus-devletler, kurumsal olarak varlıklarını sürdürmekle beraber bir dönüşüm süresince girerek ulusötesi devlet aygıtının bir unsuru olmuşlardır. Bu bağlamda yapısal uyum programları, küreselleşme öncesinde gelişen popülist projelerin, örneğin, üçüncü dünyadaki bazı kalkınmacı devletler gibi çok sınıflı siyasal koalisyonların temelini sarsmıştır. 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan neoliberal devletler, toplumsal sınıflar arasında oluşan yeni tarihsel ilişkileri yansıtmaktadır. Bu yeni ilişkiler, 1890'lardan 1970'lere kadar geçen süre zarfında şekillenen kapitalist devlet yapısını dağıtmış, onları neoliberal devletlere dönüştürmüştür (Şenalp, 2012).

Genel anlamda Robinson, neoliberal devletlerin işlevlerini şu üç madde ile özetlemektedir (Robinson, 2004: 125): [a] Makroekonomik istikrarı korumak ve güçlendirmek için gerekli para ve maliye politikalarını uygulamak. [b] Küresel ekonomik işlemler için gerekli maddi zemini sağlamak. [c] Neoliberal toplumsal düzenin yerleşmesini sağlayacak mekanizmalar üretmek.

Bu hatlar üzerinden de görüleceği gibi, kapitalizmin yeni aşaması olan küreselleşme süreci, neoliberalizm ile birlikte filizlenmiş olup, ulus-devletler, ulusötesi kuruluşlar ve diğer organizasyonlarla işbirliği içerisinde, sermaye devrelerinin önündeki tüm engelleri kaldıracak bir yapı olan ulusötesi devlet aygıtının birer parçası olmuşlardır.

4. Sonuç

Küreselleşme, sosyal bilimlerin doğası gereği, üzerinde görüş birliğinin olduğu bir kavram değildir. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreği ile başlayan bu tartışmalar, sosyal bilimlerin her disiplinde bü-

yük yankı buldu. Üzerine tezler üretilen, kitaplar yazılan bu kavram, günlük hayatın diline de yerleşti. Akademik olarak ise, başta küreselleşmenin mevcudiyeti olmak üzere, başlangıç tarihi ve etkileri araştırma konusu oldu ve geniş bir literatür ortaya çıkardı. Bu geniş literatür de, küreselleşme ile alakalı çalışmaların gidişatı açısından belli sınırlar koymayı zorunlu kıldı.

Küreselleşmeyi merkezine alan ya da küreselleşme kavramından dolayı olarak yararlanan çalışmaların koyması gereken bu sınırlamalar, aynı zamanda söz konusu çalışmaların küreselleşme konusundaki bakış açısını da ifade etmektedir. Bu çalışmada da ilk yapılan, küreselleşmeyi konumlandırmak oldu. Bu bağlamda küreselleşmenin yorumlanması konusundaki çeşitli yaklaşımlar sunuldu. Küreselleşmeyi yorumlayan yaklaşımlar hiper-küreselleşmeci, şüpheli ve dönüşümcü olarak açıklanırken, küreselleşme süreci de, William I. Robinson'un küresel kapitalizm tezi üzerinden irdelendi. Aynı perspektif üzerinden küreselleşme, kapitalizmin yeni ve ulusötesi aşaması olarak ele alındı. Bu bağlamda genel olarak çalışmanın küreselleşmeye bakış açısı Çizelge 2'de özetlenmiştir.

Çizelge 2. Küreselleşme Tartışmalarında Çalışmanın Bakış Açısı

Kavramlar	Küresel kapitalizm, ulusötesileşme
Güç	Heterarşik-çok kutupluluk
Ekonomi	Tarihsel düzeyde en yüksek derecede karşılıklı bağımlılık, üretimin merkezileşmesi, kapitalizmin geçirdiği dönüşüm doğrultusunda devletin de form değişikliğine uğraması ve devletin ekonomik olarak yükselişi
Sistem	Kapitalizmin yeni aşaması-niteliksel olarak önceki aşamalardan farklılık: Ulusötesi kapitalizm

Çizelge 2'de de görüldüğü gibi varsayılan, artık uluslararası ilişkiler temelli kapitalist yapının yerini ulusötesi kapitalizmin almış olmasıdır. Karşılıklı bağımlılığın ve sermayenin yayılışının önceki süreçlerden farklılaştığı küreselleşmenin 1980'lerde başladığı kabul edilmektedir. Neoliberal politikalar çerçevesinde ilerleyen küreselleşme, her ne kadar devlet aygıtını geri plana alıyor gibi görünse de, aslında devletin uyguladığı politikalarla ilerleyen bir süreçtir. Dolayısıyla küreselleşme ile devlet arasındaki ilişki adeta diyalektiktir. Küreselleşme ile ilgili tartışmaların esas odak noktası da küreselleşme-devlet ilişkisi olmuştur. Bu çalışma sonucunda küreselleşme süreci aşağıdaki gibi özetlenmektedir: [a] Küreselleşme, kapitalizm veri iken, basit niceliksel bir değişmeden öte niteliksel bir kayışı ifade etmektedir. [b] Küreselleşme, geçmiş aşamalardan daha bütünleşik bir kapitalist evreyi simgelemektedir. [c] Ulusal ve uluslararası olandan öte küresel-ulusötesi olanın ön plana çıkması ve bu çerçevede kapitalizmin niteliksel olarak yaşadığı dönüşüm yeni dünya iktisadi ve siyasi sistemini ortaya çıkarmıştır. [d] Küreselleşme, sermayenin küresel olarak yayıldığı ve üretimin parçalara ayrılarak dünya coğrafyasına dağılarak merkezsizleştiği bir süreçtir. [e] Küreselleşme, aynı zamandan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devasa gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. [f] Küreselleşme sadece iktisadi ve siyasi anlamda değil, sosyal ve kültürel anlamda da bir değişikliği ifade eder. Dolayısıyla ekonomi-politik alanı başta olmak üzere, küreselleşme sosyal bilimlerde bir yeniden düşünme sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Küreselleşme devletleri, kendi ekonomilerini küresel kapitalizmle bütünleştiren ve sermaye hareketlerinin sorunsuz bir biçimde işlemini sağlayan ve üretimi merkezsizleştiren birer aygıt haline getirmiş ve üretim, ticaret ve yatırım ilişkilerinin territorial sınırlardan giderek bağımsızlaşması, devletin iktisadi hayatta rolünün azaldığına yönelik bir algı yaratmıştır. Ancak küreselleşme sürecini hızlandıran ve onun neoliberal paradigmasının yayılmasını sağlayan devlet aygıtı-

dır. Dolayısıyla küreselleşme ve devlet birbirinden bağımsız birer unsur değildir. Küreselleşme, sermayenin merkezsizleşmesi, yayılması ve yeniden üretiminin mevcut aşamasıdır. Her dönemde olduğu gibi sermaye bu aşamada da devlete ihtiyaç duymaktadır.

Abstract: Globalization is one of the most debatable issues in political economy literature as both a concept and a process. The state apparatus is generally the focal point of these debates. The reason of this is that there is no compromises -due to the nature of the social sciences- about the status of the state in the globalization process. This paper examines the transformation of the structure of state in the process which is characterized as globalization. In the paper, it was accepted that the state's form has undergone a change in the globalization phase which is described as the transnational process of capitalism via William Robinson's the global capitalism thesis. Globalization is not a process which excludes the state apparatus on the contrary; it is a process which develops via states. In this context, states as an apparatus which is an internal factor of capitalism, have achieved the neoliberal transformation process and integrated its territories to global capitalism.

Key Words: Globalization, Capitalism, State

Jel Codes: F02, F50, F60

Kaynakça

- Berberoglu, Berch (2014), Küresel Çağda Siyasal Sosyoloji** (Çeviri: E. Sönmez), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castells, Manuel (1999), "Information Technology, Globalization and Social Development", UNRISD Discussion Paper (114).**
- Cohn, T. H. (2012), Global Political Economy, Boston: Longman.**
- Dicken, Peter (2007), Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy, London: SAGE (Fifth Edition).**

- Dicken, Peter (2011), *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*, New York and London: The Guilford Press (Sixth Edition).**
- Giddens, Anthony (2014/1990), *Modernliğin Sonuçları* (Çeviri: E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Altıncı Baskı).**
- Held, D. ve A. McGrew (2008/2000), *Küresel Dönüşümler* (Çeviri: A. R. Güngen, A. S. Mercan, B. Özçelik, C. Boyraz, vd.), Ankara: Phoenix Yayınları.**
- Heywood, Andrew (2014/2011), *Küresel Siyaset* (Çeviri: N. Uslu ve H. Özdemir), Ankara: Adres Yayınları (Üçüncü Baskı).**
- Hirst, P. ve G. Thompson (2007/1996), *Küreselleşme Sorgulanıyor* (Çeviri: E. Yücel ve Ç. Erdem), Ankara: Dost Yayınları (Dördüncü Baskı).**
- Jessop, Bob (2009/2002), *Kapitalist Devletin Geleceği* (Çeviri: A. Özcan), Ankara: Epos Yayınları.**
- Keohane, Robert (2002), *Power and Governance in a Partially Globalized World*, London: Routledge.**
- Kiely, Ray (2005), *The Clash of Globalizations*, Leiden and Boston: Brill.**
- McGrew, Anthony (2010), "Globalization and Global Politics", in (eds.) J. Baylis ve S. Smith (2010), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford: Oxford University Press (Fifth edition), pp.14-31.**
- Ohmae, Kenichi (1992), *The Borderless World: Power And Strategy in The Global Marketplace*, London: Harper Business.**
- Robinson, William I. (1998), "Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies", *Sociological Forum*, 13 (4): 561-594.**
- Robinson, William I. (2001), "Social Theory and Globalization: The Rise of a Transnational State", *Theory and Society*, 30 (2): 157-**

200.

Robinson, William I. (2002), “Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller” (Çeviri: E. Türközü), **Praksis**, 8: 125-168.

Robinson, William I. (2004), **A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World**, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Robinson, William I. (2007), “Beyond the Theory of Imperialism: Global Capitalism and the Transnational State”, **Societies without Borders**, (2): 5-26.

Robinson, William I. (2008), **Latin America and Global Capitalism: A Critical Globalization Perspective**, Johns Hopkins University Press.

Robinson, William I. (2010), “The Crisis of Global Capitalism: Cyclical, Structural, or Systemic”, *in* (ed.) M. Konings (2010), **The Great Credit Crash**, London: Verso, pp.289-310.

Robinson, William I. (2012), “The Great Recession of 2008 and the Continuing Crisis: A Global Capitalism Perspective”, **International Review of Modern Sociology**, 38 (2): 169-198.

Robinson, William I. (2014), **Global Capitalism and the Crisis of Humanity**, Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, William I. and **J. Harris** (2000), “Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class”, **Science and Society**, 64 (1): 11-54.

Rosenberg, Justin (2005), **Globalization theory: A Postmortem**, **International Politics**, 42 (1): 2–74.

Scholte, Jan A. (2001), “The Globalization of World Politics”, *in* (eds.) J. Baylis and S. Smith (2001), **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Oxford: Oxford University Press (Second Edition), pp.13-32.

Scholte, Jan A. (2005), **Globalization A Critical Introduction**,

New York: Palgrave Macmillan (Second Edition).

Scholte, Jan A. (2008), “Küreselleşmede Küresel Olan Ne”, (eds.) D.

Held ve A. McGrew (2008), **Küresel Dönüşümler**, Ankara:

Phoenix Yayınevi *içinde*.

Şenalp, M. Gürsan (2012), **Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu:**

Türkiye Ve Koç Holding Örneği, İstanbul: SAV Yayınları.

Wallerstein, Immanuel (1997), **The Capitalist World-Economy**,

Cambridge: Cambridge University Press.

Went, Robert (2001), **Küreselleşme Neoliberal İddialar, Radikal**

Yanıtlar (Çeviri: E. Dinç), İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Wood, Ellen M. (2003/1999), **Kapitalizmin Kökeni** (Çeviri: A. C.

Aşkın), İstanbul: Epos Yayınları.